

Examentraining Vwo Economie 2020

INHOUD	pagina
Aan de docent	4
Aan de leerling	5
Register	6
Eindexamen vwo 2015	8
Herexamen vwo 2015	21
Eindexamen vwo 2016	36
Herexamen vwo 2016	48
Eindexamen vwo 2017	60
Herexamen vwo 2017 (zonder uitwerkingen)	72
Eindexamen vwo 2018	81
Herexamen vwo 2018	93
Eindexamen vwo 2019	105
Herexamen vwo 2019	118
Uitwerkingen eindexamen vwo 2015	127
Uitwerkingen herexamen vwo 2015	135
Uitwerkingen eindexamen vwo 2016	143
Uitwerkingen herexamen vwo 2016	151
Uitwerkingen eindexamen vwo 2017	159
Uitwerkingen eindexamen vwo 2018	167
Uitwerkingen herexamen vwo 2018	176
Uitwerkingen eindexamen vwo 2019	183
Checklist – Wat je moet kennen en kunnen voor je examen	192
Begrippenlijst	269
Concepten en contexten	276
Scoresleutels	278

Aan de docent

In deze examentraining zijn tien examens opgenomen die vanaf 2015 volgens het **nieuwe examenprogramma** zijn afgenomen, waarvan acht voorzien van hints en gedetailleerde uitwerkingen. De herexamens van 2017 en 2019 zijn zonder uitwerkingen opgenomen. Deze kunnen worden gebruikt voor klassikale behandeling of voor toetsing.

Deze training heeft een aantal unieke kenmerken. Naast de meest **actuele examens** bevat het **hints**. Deze hints, opgenomen na elk examen, helpen de leerling op weg bij het maken van de opgaven.

Daarnaast maken **uitwerkingen** het voor de leerling eenvoudig om na het maken van een examen zijn/haar antwoorden zelfstandig te controleren. De uitvoerige uitwerkingen leiden de leerlingen in eenvoudige bewoordingen stap-voor-stap naar het goede antwoord.

Door de uitgebreide uitwerkingen lijkt deze training soms op een studieboek. Dit effect wordt nog eens versterkt door de **begrippenlijst** aan het eind van het boek. Deze omvat alle begrippen die in de uitwerkingen voorkomen, met verwijzingen naar de opgaven. De lijst is aangevuld met een **overzicht van concepten en contexten** die aan de orde komen in de examens en opgaven in deze training.

Nieuw is het register voor in het boek Met dit **register** kan de leerling gericht zoeken naar opgaven en vragen om (extra) mee te oefenen, bijvoorbeeld als afronding van een hoofdstuk uit het leerboek waarin een bepaald concept is behandeld of om een tentamen voor te bereiden.

Checklist – Wat je moet kennen en kunnen voor je examen biedt ten slotte een **complete samenvatting van de leerstof** op basis van de eindtermen van het nieuwe examenprogramma en biedt een efficiënte mogelijkheid om de theorie te herhalen. De checklist is overgenomen uit *Economie moet je doen*. Informatie over deze nieuwe praktische methode vindt u op: www.examentrainingen.nl.

We wensen u veel succes met deze nieuwe examentraining en houden ons aanbevolen voor opmerkingen en suggesties die kunnen leiden tot verbetering van onze trainingen.

Zeist, najaar 2019
De auteurs

Aan de leerling

Hoe vaak is het niet voorgekomen dat je thuis of in de les dacht dat je het begreep, maar dat bij de repetitie bleek dat je een nieuwe opgave niet zonder hulp kon maken?

Daar hebben we dit boek voor geschreven, niet zomaar een examenbundel, maar een *examentraining*.

Het verschil zit hem niet alleen in de zeer uitvoerige uitwerkingen die je stap-voor-stap naar het goede antwoord leiden, maar ook in de hints die je op weg helpen bij het maken van de opgaven.

Aan het eind van het boek staat een uniek hoofdstuk: *Checklist – wat je moet kennen en kunnen voor je examen*. Deze checklist biedt een complete samenvatting van de leerstof die je moet kennen voor het examen.

Met het *register* voor in het boek, gerangschikt naar concepten, en de *begrippenlijst* achter in, kun je gericht zoeken naar een bepaald onderwerp om extra te oefenen, bijvoorbeeld als afronding van een hoofdstuk uit je leerboek of om een tentamen voor te bereiden.

Hoe gebruik je dit boek?

- lees eerst de vraag;
- probeer zelf het antwoord op papier te formuleren;
- lees de hint (ook als je denkt dat je het wel weet – er staat vaak extra informatie in);
- lees de vraag opnieuw (als dat nodig is);
- maak de hele opgave (op het examen moet je ook verder als je een antwoord niet weet);
- controleer dan pas je antwoorden aan de hand van de uitwerkingen;
- probeer te leren op welke *manier* de antwoorden worden gevonden;
- lees vlak voor het examen de belangrijkste hints nog een keer door;
- bestudeer de *Checklist* in deze training, lees de leerstof die je nog niet duidelijk is na in je economieboek en zoek aan de hand van het *register* (voor in deze training) en de *begrippenlijst* (achter in het boek) gericht naar opgaven om extra te oefenen.

‘Aldoende leert men’ luidt het gezegde en we denken dat dit zeker van toepassing is op deze bundel. Door regelmatig met dit boek te werken, kun je dan ook zeker rekenen op een hoger cijfer.

De herexamens van 2017 en 2019 zijn niet uitgewerkt. Als je de antwoorden nodig hebt, kijk dan op examenblad.nl. En vraag je docent(e) zonnodig om hulp en uitleg.

We wensen je veel plezier bij het werken met dit boek en alvast veel succes straks op het examen! En mocht je suggesties of aanmerkingen hebben, laat het ons dan gerust weten.

Zeist, najaar 2019

De auteurs

Register

Aan de hand van dit register kun je gericht zoeken naar opgaven en vragen om mee te oefenen, bijvoorbeeld als afronding van een hoofdstuk uit je lesboek waarin een bepaald concept is behandeld of om een tentamen voor te bereiden.

Centraal examen

De examenstof voor vwo economie bestaat uit de domeinen (kennisgebieden) A t/m K. Deze domeinen hebben betrekking op economische begrippen, zogenaamde concepten genoemd. Op het centraal examen worden de volgende domeinen getoetst:

A (concept 'Vaardigheden'), D (concept 'Markt'), E (concept 'Ruilen over de tijd'), F (concept 'Samenwerken en onderhandelen'), G (concept 'Risico en informatie'), H (concept 'Welvaart en groei') en I (concept 'Goede tijden, slechte tijden').

[De domeinen B (concept 'Schaarste'), C (concept 'Ruil'), J ('Onderzoek en experiment') en K ('Keuzeonderwerpen') komen op het schoolexamen aan de orde en worden niet getoetst op het centraal examen.]

Register

Dit register geeft een overzicht van de concepten met verwijzingen naar examenopgaven, examenvragen en uitwerkingen waarin deze voorkomen. Zo kun je gericht zoeken naar vraagstukken om mee te oefenen, bijvoorbeeld als afronding van een hoofdstuk uit je leerboek waarin een bepaald concept is behandeld of om een tentamen voor te bereiden.

[Domein A ('Vaardigheden') maakt onderdeel uit van de andere domeinen en komt hier niet speciaal aan de orde. In langere opgaven komen soms meerdere domeinen aan de orde.]

Toelichting:

2019-I = 2019, 1e tijdvak (eindexamen); 2016-II = 2016, 2e tijdvak (herexamen);

1 (2, 4) = opgave 1, vragen 2 en 4; 4 (15-18) = opgave 4, vragen 15 t/m 18.

Op zoek naar economische begrippen en toepassingen daarvan? Gebruik de handige alfabetische begrippenlijst achter in het boek, met verwijzingen naar examenopgaven.

Domein	Concept	Examen	Opgaven (vragen)
D	Markt	2015-I	I (1-5), 4 (15)
		2015-II	I (1-4), 5 (19-20)
		2016-I	I (2, 4), 2 (7-8), 3 (12), 4 (15-16), 5 (19, 22), 6 (26)
		2016-II	1 (1-5), 2 (6), 4 (15-16), 6 (23-26)
		2017-I	1 (1), 2 (5), 3 (10-11), 4 (17-19), 5 (21-24)
		2018-I	1 (1-5), 4 (17-18), 6 (31)
		2018-II	1 (4), 3 (10-11), 5 (24-29)
		2019-I	1 (2), 3 (10-11, 14), 5 (21-22)

Domein	Concept	Examen	Opgaven (vragen)
E	Ruilen over de tijd	2015-I 2015-II 2016-II 2017-I 2018-I 2018-II 2019-I	5 (19) 4 (13-18) 5 (22) 4 (15, 18) 5 (22-28) 1 (2), 3 (15-16) 6 (25-29)
F	Samenwerken en onderhandelen	2015-I 2015-II 2016-I 2016-II 2017-I 2018-I 2018-II 2019-I	2 (6-9), 3 (12), 4 (16) 2 (5-8) 2 (9-10), 4 (17-18) 3 (12-13), 4 (17), 5 (18-19) 3 (12-14), 4 (19) 1 (6), 2 (12) 5 (24, 29) 3 (12-14), 5 (23-24)
G	Risico en informatie	2015-I 2015-II 2016-I 2016-II 2017-I 2018-I 2018-II 2019-I	3 (11-13), 5 (20-21) 5 (19-20) 5 (20-21) 2 (7-9) 1 (3-4), 5 (20, 22-23) 3 (13), 5 (24), 6 (30) 1 (2-5) 6 (29)
H	Welvaart en groei	2015-I 2015-II 2016-I 2016-II 2017-I 2018-I 2018-II 2019-I	5 (18) 3 (9-12), 6 (23-27) 3 (14), 6 (23-25) 4 (14, 17) 2 (7-9), 4 (16), 6 (26) 3 (13-14), 4 (19-21), 6 (29-32) 4 (17-23) 1 (1-4), 4 (15-20), 6 (27)
I	Goede tijden, slechte tijden	2015-I 2015-II 2016-I 2016-II 2017-I 2018-I 2018-II 2019-I	6 (22-26) 5 (21-22) 1 (1, 3, 5-6), 3 (11, 13), 6 (26) 5 (21) 1 (2), 2 (5-6, 8-9), 6 (15-16) 2 (7-12), 3 (15-16) 2 (6-9), 3 (14) 1 (3), 2 (5-9)

Toelichting: 2019-I = 2019, 1e tijdvak (eindexamen); 2016-II = 2016, 2e tijdvak (herexamen); 1 (2, 4) = opgave 1, vragen 2 en 4; 4 (15-18) = opgave 4, vragen 15 t/m 18.

Eindexamen vwo 2019

Aan het eind van het examen vind je hints die je op weg helpen naar het goede antwoord. Controleer, nadat je het examen hebt gemaakt, je antwoorden aan de hand van de uitwerkingen.

Opgave 1 Rek in het arbeidsaanbod

In de periode 2010 tot en met 2014 groeide het reële bruto binnenlands product (bbp) in de VS en daarmee de vraag naar arbeid. De werkloosheid daalde in deze periode van 9,8% naar 5,7% van de beroepsbevolking. De daling van de werkloosheid zou volgens de economen hebben moeten leiden tot hogere lonen en daarmee tot inflatie. Opvallend is echter dat in dezelfde periode de stijging van de lonen en de inflatie beperkt bleef.

Econome Janets stelt: “De combinatie van lage werkloosheid en lage inflatie werd mede veroorzaakt doordat het arbeidsaanbod sterker is gaan reageren op een stijging van de lonen. Als gevolg hiervan is de inflatie minder hoog dan verwacht.”

2p 1 Verklaar de stelling van Janets.

De loonelasticiteit van het arbeidsaanbod blijkt in de periode 2010-2014 iets hoger te zijn geweest dan in de periode 2005-2009.

Voor de loonelasticiteit van het arbeidsaanbod geldt de volgende formule:

$$E_{LA} = \frac{\text{procentuele verandering arbeidsaanbod}}{\text{procentuele verandering loon}}$$

Tabel 1 arbeidsmarktgegevens in de VS

	beroepsbevolking*	werkgelegenheid*	werkloosheid*	werkloosheidspercentage
1-1-2010	153.484	138.438	15.046	9,8
1-1-2015	157.180	148.201	8.979	5,7

* x 1.000 arbeidsjaren

Tabel 2 procentuele groei van het gemiddelde loon in de VS

jaar	2010	2011	2012	2013	2014
jaarlijkse groei	2,36	3,13	3,12	1,28	3,55

2p 2 Bereken de loonelasticiteit van het arbeidsaanbod in de periode aanvang 2010 tot en met einde 2014.

Janets verwacht dat in de periode vanaf 2015 de groei van het arbeidsaanbod zal afnemen. Bij aanhoudende groei van het reële bbp kan volgens haar de inflatie dan weer hoger uitvallen dan wenselijk. Het lijkt haar raadzaam dat de rente wordt verhoogd, omdat daarmee op termijn de groei van het bbp kan worden beperkt: “Een renteverhoging heeft via

de kapitaalrekening van de betalingsbalans effect op de wisselkoers van de US dollar, en daarmee op de lopende rekening. Dit kan leiden tot de gewenste afname van de groei van het bbp.”

- 4p 3 Leg uit dat verhoging van de rente in de VS via de kapitaalrekening de wisselkoers van de US dollar beïnvloedt, en daarmee via de lopende rekening de groei van het bbp in de VS kan beperken.

Econoom Kurt Paulman meent dat de daling van de groei van het arbeidsaanbod niet tot veel meer inflatie hoeft te leiden. Paulman stelt: “Het feit dat in de periode 2010 tot en met 2014 de inflatie jaarlijks lager uitviel dan de groei van het gemiddelde loon, kan namelijk ook verklaard worden uit de stijging van de arbeidsproductiviteit.”

- 2p 4 Verklaar de stelling van Paulman.

Opgave 2 Als het geld niet wil rollen

De economie van een land is als gevolg van een crisis in het bankwezen terechtgekomen in een langdurige laagconjunctuur met een inflatie dicht bij nul procent. Een econoom maakt een analyse waarbij hij een verklaring wil geven voor het uitblijven van economisch herstel. Hij wijst op een tweetal zaken die van belang zijn voor het begrijpen van de economische situatie:

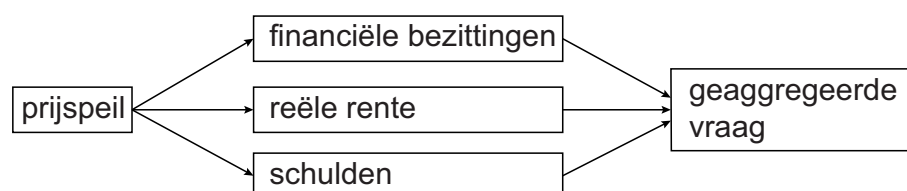
- De Centrale Bank (CB) bepaalt via haar beleidsrente de marktrente. De gewenste marktrente hangt af van de verwachte inflatie. De CB streeft naar een inflatie van twee procent en zou in de huidige situatie voor een negatieve beleidsrente willen kiezen. Met het oog op de *zero lower bound* is de huidige beleidsrente op nul procent gesteld.
- Schulden van huishoudens zijn sinds de crisis sterk toegenomen als gevolg van werkloosheid.

- 2p 5 Leg uit waarom de CB een beleidsrente onder nul procent zou moeten vaststellen om haar inflatiedoelstelling te bereiken.

De econoom concludeert dat de geaggregeerde vraag nauwelijks stijgt als het prijspeil daalt. Dat is het resultaat van een aantal verbanden die deels tegen elkaar inwerken.

De econoom illustreert deze verbanden in figuur 1.

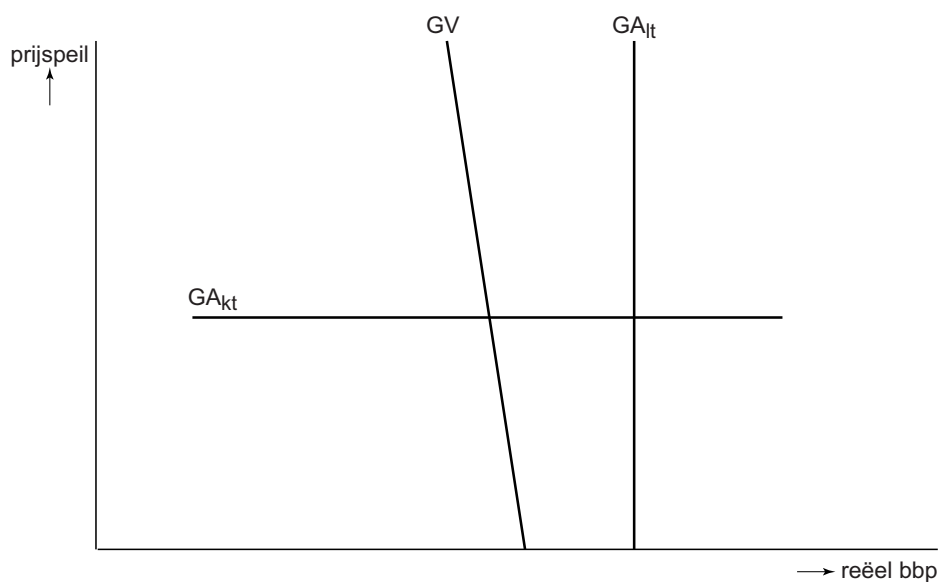
Figuur 1 verbanden tussen prijspeil en geaggregeerde vraag

- 2p **6** Leg uit dat het verband tussen het prijspeil en de geaggregeerde vraag via de financiële bezittingen negatief is.
- 2p **7** Leg uit dat het verband tussen het prijspeil en de geaggregeerde vraag via de reële rente positief is.
- 2p **8** Leg uit dat het verband tussen het prijspeil en de geaggregeerde vraag via de schulden positief is.

De econoom maakt in zijn verdere analyse van de te verwachten economische ontwikkelingen gebruik van figuur 2, met de geaggregeerde vraag- en aanbodlijnen voor de korte en lange termijn.

Figuur 2 geaggregeerde vraag en aanbod, korte- en lange termijn

GV = geaggregeerde vraag
 GA_{lt} = geaggregeerd aanbod op de lange termijn
 GA_{kt} = geaggregeerd aanbod op de korte termijn

De econoom licht toe dat de GA_{lt}-lijn de productiecapaciteit van het land weergeeft. De GA_{kt}-lijn wordt bepaald door de omvang van de feitelijke productie, gegeven de ervaring dat er op korte termijn sprake is van starheid van lonen en prijzen.

- 1p **9** Leg uit dat uit figuur 2 is af te leiden dat de economie zich nu in een laagconjunctuur bevindt.

Hints 2019-I

Opgave 1 Rek in het arbeidsaanbod

- 1 De krapte op de arbeidsmarkt heeft invloed op de hoogte van de lonen in verband met de onderhandelingspositie van de vakbonden. De stijging van de lonen heeft invloed op het aanbod van arbeid.
- 2 Met de loonelasticiteit van het aanbod geven we aan in welke mate de aangeboden hoeveelheid arbeid verandert als het loon met 1% toeneemt. Bereken daarom eerst de verandering van het arbeidsaanbod in de periode 2010-2015 en daarna de gemiddelde loonstijging in de periode. Dan kun je de elasticiteitsformule invullen en vind je het antwoord.
- 3 Een hogere rente trekt via de kapitaalrekening buitenlandse beleggers aan. De groei van het bbp in de VS via de lopende rekening heeft dan betrekking op de ontwikkeling van de export en de import.
- 4 'Een arbeider is zijn loon waard.' Dus als de werknemer meer presteert, mag hij ook meer betaald krijgen. De loonkosten per product kunnen dan gelijk blijven. Vooral ook omdat bedrijven hetzelfde kunnen produceren met minder personeel.

Opgave 2 Als het geld niet wil rollen

- 5 Een lagere rente doet de besparingen dalen en de bestedingen toenemen. In de tekst staat dat de beleidsrente al op nul procent is gesteld. Om de inflatie te doen stijgen tot 2% zullen gezinnen en bedrijven meer moeten besteden.
- 6 Met financiële bezittingen bedoelen we geld, kapitaal. En de geaggregeerde vraag is niets anders dan de totale bestedingen, oftewel de effectieve vraag: $C + I + O + E - M$. Een positief of negatief verband heeft niets te maken met goed of slecht, maar geeft het wiskundig verband tussen oorzaak en gevolg aan.
- 7 Een stijging van het prijspeil doet de reële rente dalen (koopkracht van de rente).
- 8 Een stijging van de prijzen doet bestaande schulden in waarde dalen. De schuld zelf blijft weliswaar even hoog, maar de reële waarde daarvan daalt.
- 9 De productiecapaciteit is de maximale productie. Ongeacht de hoogte van de prijzen kan de productie niet meer stijgen. Dat is het geval bij G_{it} .

Opgave 3 Markt voor hoger onderwijs

- 10 De mate van afhankelijkheid kun je zien aan de hoogte van de coëfficiënten.
- 11 De vraaglijn is in feite niets anders dan de lijn die de betalingsbereidheid van alle consumenten die een artikel zouden willen hebben, waarbij de consumenten met de hoogste betalingsbereidheid links staan en die met de laagste betalingsbereidheid rechts. Het consumentensurplus wordt daarom gevormd door het oppervlak boven de prijslijn en onder de betalingsbereidheidslijn.
- 12 Volgens matrix 1 betekent deze +0,57 dat de opbrengst van het collegegeld van BSA met 0,57% stijgt wanneer BSA het collegegeld verhoogt met 10% en BSB het collegegeld ongewijzigd laat. Bereken eerst de oude omzet van BSA en daarna de nieuwe omzet.

Opgave 1 Rek in het arbeidsaanbod

1 *Maximumscore 2 punten*

De krapte op de arbeidsmarkt heeft invloed op de hoogte van de lonen in verband met de onderhandelingspositie van de vakbonden. De stijging van de lonen heeft invloed op het aanbod van arbeid.

Omdat de lonen zijn gaan stijgen heeft dit een aanzuigeffect op de arbeidsmarkt. Het aanbod van arbeid neemt toe. De arbeidsmarkt verruimt en de stijging van de loonkosten blijft daardoor beperkt. De bedrijven hoeven daarom de prijzen minder te verhogen. Inderdaad zal daardoor de inflatie minder hoog zijn dan verwacht.

2 *Maximumscore 2 punten*

Met de loonelasticiteit van het aanbod geven we aan in welke mate de aangeboden hoeveelheid arbeid verandert als het loon met 1% toeneemt. Bereken daarom eerst de verandering van het arbeidsaanbod in de periode 2010-2015 en daarna de gemiddelde loonstijging in de periode. Dan kun je de elasticiteitsformule invullen en vind je het antwoord.

Verandering arbeidsaanbod: $(157.180 - 153.484) / 153.484 \times 100\% = 2,4\%$.

De verandering van het (gemiddelde) loon bedraagt 14,16%.

Berekening: $1,0236 \times 1,0313 \times 1,0312 \times 1,0128 \times 1,0355 = 1,1416$.

Dat is een stijging van 14,16%.

De (loon)elasticiteit = $\%dQ_a / \%dP$, dus: $2,4\% / 14,16\% = 0,17$.

3 *Maximumscore 4 punten*

Een hogere rente trekt via de kapitaalrekening buitenlandse beleggers aan. De groei van het bbp in de VS via de lopende rekening heeft dan betrekking op ontwikkeling van de export en de import.

De hogere rente trekt dus buitenlandse beleggers waardoor de vraag naar de dollar stijgt. De koers van de dollar zal daardoor kunnen stijgen (appreciatie). Het gevolg van een hogere dollarkoers is dat de VS relatief duurder wordt dan andere landen.

De internationale concurrentiepositie verslechtert. De export zal daardoor afnemen en de import juist toenemen. Deze daling van $(E - M)$ zal de groei van de effectieve vraag (bestedingen) beperken en daarmee de groei van het bbp.

4 *Maximumscore 2 punten*

'Een arbeider is zijn loon waard.' Dus als een werknemer meer presteert, mag hij ook meer betaald krijgen. De loonkosten per product kunnen dan gelijk blijven. Vooral ook omdat bedrijven hetzelfde kunnen produceren met minder personeel. De extra loonkosten financieren de bedrijven dus uit de gestegen arbeidsproductiviteit en zij hoeven daarom de prijzen niet te veel te verhogen. De inflatie blijft dan beperkt. De loonruimte is de mogelijke stijging van de lonen zonder dat de loonkosten per product gaan stijgen. Deze loonruimte bestaat uit de prijsstijging en de arbeidsproductiviteitsstijging.

Stel de prijzen stijgen met 2% en de gemiddelde arbeidsproductiviteit stijgt met 3%, dan kunnen de lonen gemiddeld met 5% stijgen, zonder dat de loonkosten per product toenemen.

Opgave 2 Als het geld niet wil rollen

5 *Maximumscore 2 punten*

Een lagere rente doet de besparingen dalen en de bestedingen toenemen. In de tekst staat dat de beleidsrente al op 0% is gesteld. Om de inflatie te doen stijgen tot 2% zullen gezinnen en bedrijven meer moeten gaan besteden. Omdat de beleidsrente al 0% is (zero lower bound) zal de CB de rente nog lager moeten vaststellen, dus negatief. Sparen gaat dan geld kosten in plaats van geld opleveren. Dit zal gezinnen en bedrijven stimuleren om spaargeld op te nemen en te besteden met hopelijk het gewenste doel, het bereiken van een inflatie van 2%.

6 *Maximumscore 2 punten*

Met financiële bezittingen bedoelen we geld, kapitaal. En de geaggregeerde vraag is niets anders dan de totale bestedingen, ofwel de effectieve vraag:

$$C + I + O + E - M.$$

Een positief of negatief verband heeft niets te maken met goed of slecht, maar geeft het wiskundig verband tussen oorzaak en gevolg aan. Als bijvoorbeeld de temperatuur stijgt (+), ga je meer ijs eten (+). Dit is een positief verband. Als de temperatuur daalt (-), ga je minder ijs eten (-). Dit is ook een positief verband. Positief betekent een positieve coëfficiënt (richtingscoëfficiënt) in de functie. Negatief is een oorzaak-gevolgverband dat een negatieve coëfficiënt heeft. Als de temperatuur stijgt (+) ga je minder truien dragen (-). Als het prijspeil daalt, zal het geld op de bank (de financiële bezittingen) reël meer waard worden. Gezinnen en bedrijven zien in de toename van deze waardeverhoging aanleiding (ruimte) voor het verhogen van hun bestedingen. Dus: daling prijspeil (-) → meer koopkracht als gevolg van gestegen financiële bezittingen (+) → stijging van de bestedingen (+). Er is sprake van een negatief verband.

7 *Maximumscore 2 punten*

Een stijging van het prijspeil doet de reële rente dalen (koopkracht van de rente). Sparen wordt dan minder aantrekkelijk en lenen daarentegen juist aantrekkelijker. Het gevolg is dat gezinnen en bedrijven meer gaan besteden. Prijspeil stijgt (+) → reële rente daalt → bestedingen stijgen (+). Prijspeil daalt (-) → reële rente stijgt → bestedingen dalen (-). Kortom, een positief verband tussen het prijspeil en de bestedingen.

8 *Maximumscore 2 punten*

Een stijging van de prijzen (inflatie) doet bestaande schulden in waarde dalen. De schuld zelf blijft weliswaar even hoog, maar de reële waarde daarvan daalt. Gezinnen en bedrijven zullen dan sneller geld lenen, omdat dit geleende geld later gemakkelijker kan worden afgelost. Een prijsstijging (+) → reële waarde schulden daalt → gezinnen en bedrijven kunnen gemakkelijker aflossen → gezinnen en bedrijven gaan meer besteden (lenen) → de bestedingen stijgen (+). Kortom, een positief verband.

9 *Maximumscore 1 punt*

De productiecapaciteit is de maximale productie. Ongeacht de hoogte van de prijzen kan de productie dan niet meer stijgen. Dat is het geval bij G_{A_t} . Maar de feitelijke productie tref je aan bij het snijpunt van G_V en $G_{A_{kt}}$. Dit is dus bij een productie die lager is dan de productiecapaciteit. Er is dus sprake van een laagconjunctuur (onderbesteding).

Checklist Vwo Economie – Wat je moet kennen en kunnen voor je examen

In dit laatste hoofdstuk vatten we de vwo-examenstof – volgens het nieuwe economieprogramma – nog eens samen.

Het is een soort checklist voor je, om na te gaan of je alle te kennen leerstof beheerst. En een prima samenvatting van wat je moet kennen en kunnen. Het is echter geen vervanging van de leerboeken. Ook omdat het geen opgaven bevat voor toepassing en verwerking van de stof. Evenmin vervangt het een examentrainingsbundel.

De leerstof van het vak economie is verdeeld over een groot aantal onderwerpen of eindtermen, gerangschikt naar concepten. Deze checklist biedt niet alleen een handig overzicht, maar ook een beschrijving van alle eindtermen, zodat je weet wat deze inhouden.

Een groot voordeel van het doorwerken van deze checklist is dat je weet wat er op het examen zoal van je wordt verwacht. Dat kan immers onzekerheid en twijfel wegnemen. Mocht je bij het bestuderen van de beschrijving van de eindtermen begrippen tegenkomen waarvan je de definities niet meer zo goed weet, dan kun je aan de hand van de index achterin dit boek de betreffende gedeelten nog eens doornemen.

We wensen je alvast veel succes met je examen en de voorbereiding daarop.

INHOUD	pagina
Concept 1: Schaarste	192
Concept 2: Ruil	193
Concept 3: Markt	195
Concept 4: Ruilen over de tijd	219
Concept 5: Samenwerken en onderhandelen	230
Concept 6: Risico en informatie	238
Concept 7: Welvaart en groei	246
Concept 8: Goede tijden, slechte tijden	257

Concept 1: Schaarste

Je moet in contexten kunnen verklaren dat beperkte middelen en ongelimiteerde behoeften dwingen tot het maken van keuzes.

- Economie houdt zich bezig met ‘schaarste’. Zowel in onderontwikkelde landen als in Nederland bestaat schaarste. En dat komt omdat de **behoeften** van de bevolking groter zijn dan de **middelen** om aan deze behoeften te voldoen.
- Economisch handelen is op een efficiënte wijze omgaan met beperkte middelen, om daarvoor zoveel mogelijk behoeftebevrediging te realiseren.

- De **homo-economicus** zou altijd in zijn eigen belang heel bewust en rationeel handelen. Maar veel mensen doen dat niet.
- Onder **economisch handelen** verstaan we dat iemand met beperkte middelen een zo hoog mogelijke behoeftebevrediging tracht te bereiken.
- Behoeften zijn **dynamisch**. Ze groeien mee met de tijd. Het gevolg daarvan is dat schaarste altijd voorkomt in onze samenleving.
- **Schaarse goederen** zijn goederen waarvoor je een prijs betaalt en die veelal **alternatief aanwendbaar** zijn. Dat wil zeggen voor meer doeleinden geschikt.
- Je kunt economische middelen maar één keer inzetten. Het één gaat vaak ten koste van het ander. Je moet een afweging maken. Economen noemen die ‘kosten’ dan ook **opofferingskosten** of **opportunity costs**.
- Als je meer geld uitgeeft dan je hebt, kun je te maken krijgen met **schulden**.
- Belangrijke factoren die bij het kopen van goederen een rol spelen, zijn de prijzen die je moet of bereid bent te betalen en de wensen die je hebt. De beperkende factor is altijd je **budget**. Dat zijn de middelen die je ter beschikking staan.
- De budgetlijn markeert de grens tussen de met het aanwezige budget financieel haalbare en financieel niet haalbare goederencombinaties.
- Je moet de functie van de budgetlijn kunnen opstellen. De algemene gedaante luidt $Y = -aX + b$, waarbij Y de hoeveelheid gekochte artikel A en X de hoeveelheid gekochte artikel B voorstelt. De richtingscoëfficiënt (a) hangt af van de prijsverhouding van beide goederen. De constante (b) hangt af van het inkomen en de prijs van artikel A.
- De indifferentiecurve geeft alle goederencombinaties weer, die een consument een gelijke behoeftebevrediging oplevert. Hoe verder deze curve van de oorsprong is verwijderd, des te hoger de behoeftebevrediging.

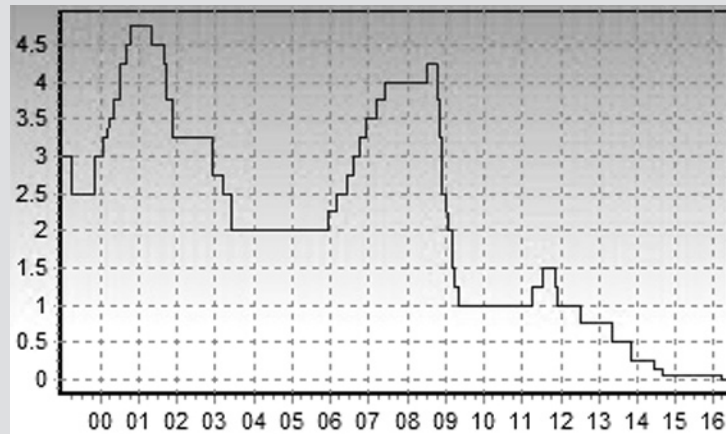
Concept 2: Ruil

Je moet in contexten (herkenbare situaties) kunnen verklaren dat het ruilproces de basis vormt voor een optimale inzet van middelen en dat iedereen optimaal zijn comparatieve voordelen kan benutten. Voorts moet je kunnen analyseren dat ruil arbeidsdeling mogelijk maakt en op welke manier geld het ruilproces soepeler laat verlopen.

- Bedrijven brengen economische goederen voort (**produceren**) met behulp van schaarse productiefactoren (arbeid, kapitaal, natuur en ondernemerschap). Gezinnen schaffen deze goederen en diensten aan. Dit noem je **consumenten**. Geld in de functie van **ruilmiddel** maakt deze handel gemakkelijk.
- Wanneer je goederen ruilt, spreek je van **directe ruil**.
- Directe ruilhandel kent twee problemen. Het eerste probleem is dat de artikelen die twee mensen hebben om te ruilen, in waarde ongelijk zijn. Een tweede probleem dat zich kan voordoen is dat een persoon behoefte heeft aan het artikel van een ander, maar niet omgekeerd.
- Handel ontstaat niet alleen bij de aanwezigheid van **absolute kostenverschillen**. Deze kunnen ontstaan door taakverdeling (**specialisatie**). Ook bij **relatieve (comparatieve) kostenverschillen** kan handel ontstaan. Het blijkt dan toch voordeliger om te specialiseren in iets dat nog meer geld oplevert, dan datgene wat je niet meer zelf doet.
- **Specialisatie** en **arbeidsverdeling** doen de arbeidsproductiviteit (dit is de gemiddelde productie per werknemer) toenemen en daarmee de productie.

Hoe de Europese Centrale Bank de Europese markrente kan beïnvloeden

De Europese Centrale Bank (ECB) voert het monetaire beleid uit voor het eurogebied. De belangrijkste taak is het in de hand houden van de inflatie. Hiervoor heeft de ECB verschillende instrumenten tot zijn beschikking. Een belangrijk instrument is het **rente-instrument**. Commerciële banken (zoals de ING, ABN AMRO en Rabobank) kunnen bij de ECB geld lenen. Op het moment dat zij van deze mogelijkheid gebruik maken, betalen zij rente aan de ECB.

Tot een bepaalde limiet wordt de zogenaamde herfinancieringsrente (refirente) berekend en daarboven de marginale beleningsrente. Als er gesproken wordt over 'de rente van de ECB' gaat het meestal over de herfinancieringsrente.

Op het moment dat de ECB de herfinancieringsrente verhoogt, wordt het duurder voor de banken om geld te lenen bij de ECB. Een dergelijke verhoging heeft vaak als gevolg dat de rentes die banken zelf doorberekenen ook omhoog gaan.

De ECB kan dus door een verhoging of verlaging van de herfinancieringsrente de markrente beïnvloeden. Het rente-instrument is daarom voor de ECB een heel doeltreffend instrument om de hoogte van de rente op de geldmarkt en daarmee de inflatie te sturen.

De grafiek laat de renteontwikkeling zien van de Europese rente (herfinancieringsrente) over de periode 1-1-1999 t/m 26-05-2016. (Bron: www.actuelerentestanden.nl).

Brexit¹⁾ - het Verenigd Koninkrijk²⁾ verlaat de EU

Op 23 juni 2016 werd een door het Britse parlement georganiseerd referendum gehouden over het EU-lidmaatschap van het Verenigd Koninkrijk. Een meerderheid van 51,9% koos voor uitreden. De opkomst was 72,2%.

In 1973 is het VK toegetreden tot de Europese Gemeenschappen (EG). In 1975 is een referendum gehouden over dit lidmaatschap. Een meerderheid van het Britse volk steunde de continuering van het lidmaatschap. Het Britse EU-lidmaatschap is lange tijd omstreven geweest in het VK. Eurosceptici waren van mening dat het VK beter af zou zijn buiten de EU.

In de ochtend na het referendum bleek het brexit-kamp te hebben gewonnen met 51,9 % van de stemmen.[7] De opkomst was 72,2%. Opvallend bij deze uitslag is het verschil tussen Engeland en Wales, waar telkens een meerderheid van ongeveer 53% voor de brexit koos en Schotland en Noord-Ierland waar het "remain"-kamp een duidelijke meerderheid behaalde (in Schotland zelfs in alle kiesdistricten).

Nu het VK de EU gaat verlaten, wil Schotland voor de tweede keer in korte tijd een referendum organiseren om onafhankelijk te worden van het VK. In Schotland heeft 62% gestemd om in de EU te blijven. Deze uitslag zou het volgens de Schotse regering rechtvaardigen om weer een onafhankelijkheidsreferendum te organiseren. In 2014 heeft Schotland al eens eerder een onafhankelijkheidsreferendum gehouden met als uitslag 55% tegen uitreding uit het VK.

¹⁾ Brexit is een samenstelling tussen 'Britain' en 'exit'. De term heeft betrekking op het uitreden van het Verenigd Koninkrijk (VK) uit de Europese Unie (EU). Op dezelfde manier ontstond het woord 'gexit', dat betrekking heeft op een mogelijk uitreden van Griekenland uit de eurozone.

²⁾ Het Verenigd Koninkrijk bestaat uit Engeland in het zuiden (53.012.456 inwoners); Schotland in het noorden (5.313.600 inwoners); Wales in het westen (3.063.456 inwoners) en Noord-Ierland in het noord-westen (1.837.938 inwoners).

Bron: Wikipedia.org - De vrije encyclopedie (2016)

Begrippenlijst

Deze begrippenlijst bevat een alfabetisch overzicht van veelvoorkomende economische begrippen met verwijzingen naar de uitwerking van één of meer examenopgaven waarin deze begrippen voorkomen. Met behulp van deze lijst kun je gericht naar opgaven zoeken om (extra) te oefenen.

Toelichting: 2016-II-5 = herexamen 2016, opgave 5; 2019-I-3 = eindexamen 2019, opgave 3.

Begrippen	Uitwerkingen	Begrippen	Uitwerkingen
Aanbodfunctie	2015-I-1, 2018-I-1	Asymmetrische informatie	2015-I-5, 2015-II-5,
Aanbodlijn	2018-I-1		2016-I-5,
Aanbodoverschot (opkopen)	2016-II-1		2016-II-5,
Aandelen	2016-II-1, 2019-I-6	Automatische stabilisatoren	2017-I-5
Aanzuigeffect	2016-I-6, 2019-I-1	Averechtse selectie	2015-I-6
Activa	2015-II-6		2015-I-5, 2016-I-5, 2017-I-5
Aftrekpost (rente)	2017-I-4, 2018-I-4	Balansmutatie	2015-II-6
Afwentelen	2018-I-4, 2019-I-4	Bbp (bruto nationaal product)	2016-II-5
Afzet en kostprijs	2016-II-6	Begrotingstekort	2018-I-3
Afhankelijke variabele (y-as)	2019-I-4	Belastbaar inkomen	2016-I-6
Agent (principaal-agent- problematiek)	2015-I-3, 2017-I-1	Belastingheffing	2016-I-6
Algemene heffingskorting	2016-I-6	Belastinglek	2018-I-3
Appreciatie	2016-I-1, 2016-II-6, 2019-I-1	Belastingpolitiek	2017-I-2
Arbeidskorting	2016-I-6	Beleggen/beleggings- opbrengsten/-portefeuille/ -periode	2018-I-5, 2019-I-6
Arbeidsmarkt	2015-I-4, 2016-I-3, 2018-I-2, 2018-I-6, 2018-II-2, 2019-I-1	Berovingsprobleem	2016-II-2, 2017-I-3
Arbeidsparticipatie	2016-I-6	Bestedingen	2016-I-3, 2018-I-3, 2018-II-5
Arbeidsproductiviteit	2016-I-3, 2018-II-2, 2018-II-4, 2019-I-1	Bestedingsinflatie	2016-II-5, 2017-I-6, 2018-I-2, 2018-II-4
Armoedeval	2015-I-5, 2016-I-6	Besteedbaar inkomen	2016-I-6
		Betalingsbereidheid	2017-I-5, 2018-I-1, 2019-I-3
		Bezettingsgraad	2016-II-5, 2017-I-3

Scoresleutels (vervolg)

Toelichting: In onderstaande overzichten kun je aflezen welk cijfer een bepaalde score oplevert. Zoek bij het betreffende examen je behaalde score op in de scorekolom 'Sc' en lees je cijfer af in de bijbehorende cijferkolom 'Cf'.

Eindexamen vwo economie 2019

Sc	Cf	Sc	Cf	Sc	Cf	Sc	Cf	Sc	Cf
75	–	60	–	45	7,9	30	5,6	15	3,3
74	–	59	10	44	7,7	29	5,4	14	3,1
73	–	58	9,8	43	7,6	28	5,3	13	3
72	–	57	9,7	42	7,4	27	5,1	12	2,8
71	–	56	9,5	41	7,3	26	5	11	2,7
70	–	55	9,4	40	7,1	25	4,8	10	2,5
69	–	54	9,2	39	6,9	24	4,7	9	2,4
68	–	53	9,1	38	6,8	23	4,5	8	2,2
67	–	52	8,9	37	6,6	22	4,4	7	2,1
66	–	51	8,8	36	6,5	21	4,2	6	1,9
65	–	50	8,6	35	6,3	20	4,1	5	1,8
64	–	49	8,5	34	6,2	19	3,9	4	1,6
63	–	48	8,3	33	6	18	3,7	3	1,5
62	–	47	8,2	32	5,9	17	3,6	2	1,3
61	–	46	8	31	5,7	16	3,4	1	1,2

Herexamen vwo economie 2019

Sc	Cf	Sc	Cf	Sc	Cf	Sc	Cf	Sc	Cf
75	–	60	–	45	8,4	30	6	15	3,7
74	–	59	–	44	8,2	29	5,9	14	3,5
73	–	58	–	43	8,1	28	5,7	13	3,4
72	–	57	10	42	7,9	27	5,6	12	3,2
71	–	56	9,9	41	7,8	26	5,4	11	3
70	–	55	9,8	40	7,6	25	5,2	10	2,9
69	–	54	9,6	39	7,5	24	5,1	9	2,7
68	–	53	9,7	38	7,3	23	4,9	8	2,6
67	–	52	9,5	37	7,1	22	4,8	7	2,4
66	–	51	9,4	36	7	21	4,6	6	2,2
65	–	50	9,2	35	6,8	20	4,5	5	2,1
64	–	49	9	34	6,7	19	4,3	4	1,9
63	–	48	8,9	33	6,5	18	4,1	3	1,8
62	–	47	8,7	32	6,4	17	4	2	1,6
61	–	46	8,6	31	6,2	16	3,8	1	1,3